

Atelierbezoek: Keiko Sato

Een denkbeeldig landschap van overwegingen

Keiko Sato (Iwaki City 1957) heeft een ondergrondse werkplaats. Voor haar huis in Nijmegen, waar ze sinds 2001 woont, leidt een bakstenen trap naar het souterrain waar ze haar instabiele installaties ontwerpt. De ruimte is te klein om haar architecturale en landschappelijke beelden al op een schaal te maken die ze uiteindelijk zullen krijgen, maar in haar atelier kan ze uitproberen wat haar voor ogen staat. Ze is momenteel op zoek naar een grotere werkruimte om haar werk in de daadwerkelijke omvang te kunnen bouwen.

Op haar werktafel staan tientallen kleine sculpturen van was, klei en isolatiedraadjes die als kunstmatige plantjes en bloemen een bedrieglijk natuurlijk voorkomen hebben. Aan de muur hangen tekeningen waar gelijksoortige voorstellingen op te zien zijn. Op de vloer heeft ze die objecten als een parkaanleg opgenomen in een stedelijk gebied van ranke houten balken. Door de combinatie van natuurlijke materialen, organische vormen en mathematische constructies ontstaat een idyllisch stadsbeeld, dat eenmaal beschenen door de kleine lampen die ze er omheen heeft gezet in een beangstigend schaduwspel verandert. De tegenstellingen tussen natuurlijke omstandigheden en kunstmatige invullingen, tussen organische groeisels en meetkundige bouwsels zijn typerend voor vrijwel al haar topografische installaties. Er gaat een onheilspellende verwachting schuil in een onschuldig gebied en tegelijkertijd is er een oorspronkelijke liefvalligheid terug te vinden in een vernietigd stedelijk landschap. Dat co-existeren van innerlijke tegenstrijdigheden, van voorwerpen en wat ze emotioneel representeren, is de sleutel tot haar werk.

Namie-stad in de provincie Fukushima in Japan is een voorstadje van Iwaki-City waar Keiko Sato is geboren, gelegen

aan de kust ongeveer tien kilometer van de kerncentrale van Fukushima Daiichi. Daar groeide ze op bij haar vroeg gescheiden moeder. Het was vooral haar grootmoeder die voor haar zorgde. Met haar vader had ze op een enkele ontmoeting na geen persoonlijk contact. Ze was dertien toen haar grootmoeder vertelde dat hij kamikazepiloot was geweest en dat hij zijn missie door brandstofgebrek had overleefd en vroegtijdig op een eilandje in de oceaan was geland. Getraumatiseerd door zijn oorlogservaringen op jonge leeftijd raakte hij gokverslaafd en was zijn huwelijk niet houdbaar, kreeg ze te horen van haar oma en haar moeder. Zij hertrouwde toen Keiko twaalf was en haar stiefvader had al een zoon en een dochter. Die familiegeschiedenis zou dertig jaar later in haar werk als beeldend kunstenaar een rol gaan spelen.

Keiko Sato werd opgeleid tot verloskundige en werkte in het academisch ziekenhuis van Fukushima. Haar belangstelling voor beeldende kunst sluimerde lange tijd, totdat ze ging deelnemen aan de activiteiten van een groep mensen die in een klein huis samenkwam om zich artistiek te ontwikkelen. In 1989 schreef ze zich in voor een toelatingsexamen die het Goldsmiths College of Art uit Londen in samenwerking met een Japans bedrijf in Tokio organiseerde. Het was in de tijd van Margaret Thatcher die strenge bezuinigingen doorvoerde die ook het kunstonderwijs troffen waardoor Goldsmiths op zoek ging naar betalende, buitenlandse studenten. Keiko Sato behoorde tot de eerste lichting van een aparte klas Japanse studenten. Ze was met haar 32 jaar de oudste deelnemer. "Ik ging studeren met de ontslagvergoeding uit het ziekenhuis en het geld dat mijn moeder voor mijn huwelijk had gespaard en ik werkte parttime voor een Japans bedrijf in Londen. Alles was nieuw voor mij. Ik sprak de taal niet en was niet bekend met Europese kunstopvattingen. Wat dat betreft had ik veel aan de publicatie 'Boys Art' van Nobuo Nakamura die naar Europa was gegaan en die aan het Royal College of Art had gestudeerd. In

dat boek beschrift hij zijn kennismaking met de Europese kunstopvattingen en hoe hij daarmee een omgang vond. Via dat boek kon ik met mijn Japanse achtergrond mijn positie in Londen bepalen. Na het voorbereidende jaar kon ik dankzij kunstenaar en docent John Thompson de bacheloropleiding doen. Ik heb er keihard gewerkt. Ik was erg blij om kunst te studeren, hoewel ik er nooit van heb gedroomd om een kunstenaar te worden."

In 1993 werd Keiko Sato aangenomen op de afdeling autonome kunst van de Jan van Eyck Academie in Maastricht en sindsdien woont ze in Nederland. In 1995 maakte ze haar eerste grote installatie die ze in W139 toonde en nogmaals tijdens haar tentoonstelling in Club Solo in Breda in 2018. Het bestaat uit een wijds opgezet architectonisch netwerk van glazen buizen aan de onderzijde afgedekt met was en klei, gevuld met verschillende theesoorten. "Tijdens het opstellen ervan in de Jan van Eyck Academie in 1995 was er iemand met heel dikke brillenglazen die door de installatie liep en zo'n lange buis omverliep waardoor er door de hele installatie glasscherven en plassen thee terecht kwamen. Na van de schrik bekomen te zijn, drong het tot me door dat daarmee de installatie was voltooid en ik heb het zo gelaten. Het werk heeft zo een eigen noodzakelijkheid gekregen."

Door de onbedoelde transformatie van dit werk kreeg Keiko Sato het idee om in haar werk de discrepantie tussen de materialiteit van haar werk en de objecten die ze gebruikte met elkaar te verenigen. Tussen het een en het ander ontstond een natuurlijk verband, zoals in deze installatie de weglekkende thee door de poreuze sokkels van was en klei over de vloer aquarellen vormden en het gebroken glas in splinters op de grond een spoor trok.

Deze bevindingen leidden tot haar bekende en nogal beruchte installatie opgebouwd uit de sigarettenpeuken en de as die ze tijdens het werken in haar atelier op de grond achterliet. Ze vroeg zich af waarom ze rookte en observeerde rokende mensen

om te achterhalen hoe het roken van sigaretten was gelieerd aan uiteenlopende emoties. De installatie die ze met de restanten van haar eigen rookgedrag maakte, oogde als een slagveld van persoonlijke gevoelens en als een landschap van bedorven genoegens. De combinatie van het in de rook ontsnappen aan de realiteit en die drang tot zelfvernietiging werd weerspiegeld in die installatie van de restanten van haar eigen gebruik van tabak, een natuurlijk product dat een kunstmatig handelen veroorzaakte. "Ik vroeg me af hoe we van iets natuurlijk iets lelijks konden maken en ik combineerde de peuken met takjes uit de natuur die je niet kunt roken tot een denkbeeldig landschap van overwegingen. Ik maak mijn installaties zoals een schilderij tot stand komt. Ik denk er niet te veel bij na. Dat geldt ook voor 'Things they left behind' waarin ik gebroken serviesgoed en etensresten heb uitgestald. De eerste keer dat ik dat werk maakte bleef ik elementen toevoegen om te ontdekken waar de grens lag, waar het te veel werd. Ik doe een stap over die grens heen en doe uiteindelijk weer twee stappen terug om het werk binnen mijn eigen bewustzijn te houden. Ik merkte die behoefte toen ik voor de sigaretteninstallatie peuken en sigarettenas van andere mensen ging verzamelen om daarmee het werk tot stand te brengen. Bij een versie in Wenen merkte ik dat ik me niet meer bewust was van mezelf. Het leek te veel op iemand anders. Er zaten peuken bij met lipstick op de filters. Ik moest mezelf corrigeren. Het is een werk dat in verschillende landen heel andere reacties oproept. In Duitsland vinden ze het vooral vies en smerig, terwijl in England, de grappige en esthetische kant van de installatie wordt gezien."

Een aantal jaren maakte Keiko Sato in binnen- en buitenland de ene installatie na de andere. Hoewel het werk zintuigelijk sterk aanwezig was, kende het door het tijdelijke karakter nauwelijks museale waardering. Het werk kon als zodanig eigenlijk ook niet worden verworven. Ze is dan ook geen

commercieel succesvolle kunstenaar van wie het werk voor hoge bedragen wordt aangekocht. Alleen afgeleiden van haar werk in de vorm van fotografie en tekeningen vinden hun weg via haar galerie Andriess Eyck naar de collectie van de Provincie Gelderland en verzamelaars. Haar inkomsten verkrijgt ze vooral uit de honoraria die ze ontvangt voor het maken van de installaties. Daarnaast wordt ze ondersteund met beurzen van onder meer het Mondriaan Fonds.

Na het voortvarende begin van haar loopbaan nam haar werk door verschillende oorzaken een andere richting. Ze werkte in New York toen op 11 september de Twin Towers met kamikazeacties door Al Qaida werden vernietigd. Het besef drong tot haar door dat haar persoonlijke situatie, de plek waar ze vandaan komt, de situatie waarin ze zich bevindt, historische gebeurtenissen en de gevolgen daarvan op individueel vlak voor betrokken mensen altijd een indringende samenhang vertonen die je enerzijds kunnen verscheuren en anderzijds volkomen op jezelf terugwerpen. Dat laatste gebeurde in diezelfde periode doordat ze ziek werd en met een veel te hoge bloeddruk in het ziekenhuis belandde waarvan ze maar langzaam herstelde. Na die tijd is haar werk altijd een vorm van persoonlijk rekenschap afleggen tussen waar ze is en waar ze vandaan komt. Haar oeuvre is daarmee een zoektocht naar haar bestemming. Tijdens een residency in Berlijn ontkwam ze niet aan haar verhouding met haar stiefzus die in Japan lid is van de communistische partij, en zij zich genoodzaakt zag de Europese verhoudingen tussen kapitalisme en communisme op Japan te betrekken. Naar aanleiding van haar verblijf in Berlijn werd ze in 2009 uitgenodigd voor deelname aan de tentoonstelling 'Everyday Life/Another Space' in een expositieruimte van het stadhuis in Yokohama waar ze een landschappelijke installatie maakte met boomstronken, textiele draden, aarde en planten met ook, als waren het archeologische vondsten, computerchips en batterijen. Daarmee zette ze de wisselwerking tussen

natuurlijke en artificiële energie op scherp. Keiko Sato: "De curator omschreef dit werk als een tussengebied van leven en dood."

De historische humanitaire tragedies in de Japanse historie had ze tussentijds al aan de orde gesteld in het documentaire werk 'How to tell the story of my father', in boekvorm gepubliceerd in 2009, waarin ze uitzocht hoe zijn deelname aan de tweede wereldoorlog zijn leven had bepaald.

Keiko Sato: "Om mijn werk te kunnen maken moet ik eerst verteren wat ik meemaak en hoe ik dat ervaar. Na de tsunami van 2011 en de ramp met de kernreactor in Fukushima heeft in mijn werk de interactie tussen destructie en vruchtbaarheid een andere betekenis gekregen, niet enkel als de verstandhouding tussen natuurlijke groei en kunstmatige vernietiging, maar ook als de historische paradox van vrijheid en dwang. Ik ben in 2013 naar Fukushima gegaan en heb het werk 'Forbidden' gemaakt, omdat ik de plek waar ik ben opgegroeid niet meer kon betreden." 'Forbidden' is een installatie van vier bij vier meter van een ontwricht en nondescript gebied omzoomd door afgezaagde dode boomstammen, een voorstelling die zij zich maakte van het afgesloten terrein.

In 2021 nam Keiko Sato in de Nijmeegse Stevenskerk deel aan de tentoonstelling 'Suffering Matters' met de installaties 'Shadow of Memory' en 'Light is Still On'. In het eerste werk legde ze een verbinding tussen het bombardement op Nijmegen in 1944 en de atoombom op Hiroshima. Portretfoto's van slachtoffers versmolten in versplinterd glas maken de pijn van beide misdaden tegen de menselijkheid angstwekkend tastbaar. Het tweede werk blikt terug op de kernramp in Fukushima en brengt de vernielde plek in beeld waar ze niet meer naar terug mocht keren. In deze installatie is vooral iets niet te zien, iets wat haar voorgoed wordt onthouden en waar ze alleen in herinnering een beeld van heeft.

De installaties hebben een eigen maat en schaal en zijn in die zin 'op ware grootte' gemaakt. Vrijwel altijd zijn haar werken van bovenaf verbeeld, gezien vanaf grote hoogte, als door een vliegtuigraam. Toch kun je dichtbij ieder detail komen en alles van nabij observeren.

In het voorjaar van 2022 werkt Keiko Sato aan de uitwerking van een kunstwerk in de openbare ruimte voor de Arnhemse wijk Schuytgraaf. In opdracht van de begeleidende kunstorganisatie Stichting Plaatsmaken ontwierp ze een tijdelijk werk dat tien jaar moet functioneren. De grote sculptuur die ze wil realiseren is een grote, gescheurde halve bol van zo'n vijf meter doorsnede dat in het hellende landschap een verborgen aanzien krijgt. Je kunt er doorheen lopen en erdoor naar boven kijken via een rafel in de bovenkant. Keiko Sato verwijst ermee naar de opgravingen die in het gebied restanten uit de Romeinse tijd hebben blootgelegd en naar bunkers uit de tweede wereldoorlog die er te vinden waren. Opnieuw brengt ze, zoals vaak in haar werk, uitersten samen die elkaar eerst lijken tegen te spreken om zich vervolgens in een onverwachte samenhang met elkaar te verstaan.

Keiko Sato: "Ik krijg soms verrassende reacties op mijn werk. Zo ben ik in gesprek met een vrouw uit Singapore die is verbonden aan het educatieprogramma 'Project Zero' van de Harvard University in Boston. Ze houdt zich bezig met beeldende kunst en wetenschap en zag op internet mijn werk in Yokohama waarin ik dode boomstronken had verwerkt. In de buurt van Harvard ligt een bosgebied – Harvard Forest – waar bomen doodgaan door een insect – the hemlock woolly adelgid – dat uit Japan afkomstig is en waar ze geen verweer tegen hebben. Na allerlei voorstellen voor reddingsplannen is besloten het aan de natuur zelf over te laten. 'Leave it be', is de gedachte. Als de bomen sterven, is dat hun voorlopige lot. Het

stervende bos kan worden bezocht¹. We zijn geneigd de dood te verbergen. We zien de dood liever niet voor ons. Om te sterven gaan we naar het ziekenhuis. Ik wil echter de vraag stellen of we de dood op een acceptabele manier zichtbaar kunnen maken.”

Alex de Vries

¹Hemlock Hospice, <https://harvardforest.fas.harvard.edu/hemlock-hospice>, red